
ՀԱՅՐԵՆԱՊԱՇՏ ՀԱՅՈՐԴԻՆ, ԱԶՆՎԱԳՈՒՅՆ ԸՆԿԵՐՆ
ՈՒ ԱՐԳԱՍԱՎՈՐ ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ
(Արտակ Մովսիսյանի հիշատակին)

Հայրենական գիտությունը մեծ կորուստ կրեց. 2020 թ. հոկտեմբերի 3-ին, ուժերի ծաղկման շրջանում՝ 50 տարեկանում, անակնկալ վախճանվեց հայագիտության երախտավոր, պ. գ. դ., պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ Արտակ Երջանիկի Մովսիսյանը:

Ա. Մովսիսյանը ծնվել է 1970 թ. սալիկի 10-ին Արույան քաղաքում: Մովորել է տեղի թիվ 7 միջնակարգ դպրոցում: Հայոց պատմության նկատմամբ սերը նա դրսևորել է դեռ դպրոցական տարիներին, երբ ուսուցիչներն ու դասընկերները արդեն վստահ էին, որ նա ընտրելու է պատմաբանի մասնագիտությունը:

1988–1990 թթ. ծառայել է ԽՍՀՄ զինված ուժերում: 1990 թ. ընդունվել է ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետ: Ուսման տարիներին ցուցաբերելով բարձր առաջադիմություն՝ զբաղվել է նաև գիտական հետազոտություններով: Հայոց պատմության ուսումնասիրության հարցում նրա ընտրությունն ի սկզբանե կանգ էր առել հայոց հնագույն շրջանի հիմնահարցերի վրա: Քրտնաջան աշխատանքները շուտով տվեցին իրենց պտուղը: 1993 թ. Ա. Մովսիսյանի «Հնագույն պետությունը Հայաստանում. Արատտա (Ք. ա. 28–27-րդ դարեր)» մենագրությունը հաղթող ճանաչվեց Հայաստանի համահայկական հիմնադրամի «Երիտասարդ գիտնականներ – 1993» մրցույթում, որով երիտասարդ գիտնականը ձեռք բերեց ճանաչում ու հարգանք:

1994 թ. էքստերն կարգով ավարտելով ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետը՝ Ա. Մովսիսյանն ընդունվեց ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի ասպիրանտուրան: 1997 թ. պաշտպանեց «Վանի թագավորության (Բիայնիյի, Ուրարտու) մեհենագրությունը» խորագրով թեկնածուական ատենախոսությունն ու արժանացավ պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի:

Ա. Մովսիսյանը 1991–1997 թթ. որպես գիտաշխատող եղել է Հայաստանի պատմության պետական թանգարանում, 1997 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտում (2004 թ.՝ որպես ավագ գիտաշխատող), 1998 թ.՝ ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնում (սկզբում՝ որպես ամբիոնի դոցենտ, իսկ 2016 թ.՝ ամբիոնի վարիչ): 2016 թ. եղել է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող ԲՈԿ-ի՝ Հայոց

պատմության 004 մասնագիտական խորհրդի անդամ: Անդամակցել է հանրապետության առաջատար գիտական պարբերականներից «Պատմաբանասիրական հանդեսի» ու «Պատմություն և մշակույթ» հայագիտական պարբերականների խմբագրական խորհուրդներին:

Ճանաչված պատմաբանը հատկապես աչքի է ընկել կրթության բնագավառում՝ ԵՊՀ պատմության և այլ ֆակուլտետներում դասավանդելով «Հայոց պատմության» ընդհանուր դասընթացը, ինչպես նաև՝ «Նախամաշտոցյան Հայաստանի գրավոր մշակույթը» ու «Հայոց հնագույն և հին պատմության հիմնահարցեր» հաստուկ դասընթացները: Բարեխիղճ աշխատանքի և մարդկային բարձր որակների շնորհիվ նա միշտ էլ վայելել է ուսանողության ու գործընկերների ջերմ սերն ու հարգանքը: Պատահական չէ, որ 2015 թ. նա կրթական ու գիտական բնագավառներում ձեռքբերումների համար պարգևատրվել է ԵՊՀ ոսկե մեդալով:

2015 թ. Ա. Մովսիսյանը պաշտպանեց դոկտորական ատենախոսություն «Հայաստանի գրավոր մշակույթը նախամաշտոցյան ժամանակաշրջանում» թեմայով ու արժանացավ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի: 2016 թ. նրան շնորհվեց պրոֆեսորի գիտական կոչում:

2016 թ. ստանձնելով ԵՊՀ հենքային ամբիոններից Հայոց պատմության ամբիոնի վարիչի պաշտոնը՝ նա աչքի ընկավ կրթական գործի կազմակերպչի բարձր հատկանիշներով, ինչն արտահայտվում էր ամբիոնի աշխատակիցների համախմբման, կրթական գործում լավագույն մասնագետների ընդգրկման, նոր մասնագետների պատրաստման, հայոց պատմության դասագրքերի ստեղծման, ուսման պրոցեսի ինտերակտիվության աստիճանական բարձրացման, ուսանողների շրջանում վերլուծական կարողությունների զարգացման և կարևոր այլ ուղղություններով հետևողական աշխատանքների իրականացմամբ:

Խիստ ծավալուն է Ա. Մովսիսյանի ներդրումը գիտության բնագավառում: Նրա գիտական հետաքրքրությունները ներառում էին Հայաստանի և Հին աշխարհի պատմության ու մշակույթի հարցերը: Տարիների ընթացքում նա տարբեր լեզուներով հեղինակել է ավելի քան տասնյակ մենագրություններ (մի մասը՝ համահեղինակությամբ) և հինգ տասնյակ գիտական հոդվածներ, մի քանի դասագրքեր, հայոց պատմության հանրամատչելի ձեռնարկներ ու գիտահանրամատչելի ֆիլմեր:

Ա. Մովսիսյանը նաև վերջին շրջանում ՀՀ-ում հրատարակված հայոց պատմության բոլոր դասագրքերի և ձեռնարկների՝ մեր ժողովրդի պատմության հնագույն շրջանին վերաբերող հատվածների հեղինակն է: Ըստ էության, նրան հաջողվել էր հիմնավորել Արատտա պետության՝ Հայկական լեռնաշխարհում գտնվելու փաստը: Նա, ի տարբերություն խորհրդային շրջանում ընդունված, իբր, Բ. ա. VI դարում հայ ժողովրդի վերջնական կազմավորման և հայկական պետության ծագման հորինածին ու պարտադրված տեսության կողմնակիցների, վեր էր հանում պատմական իրականությունը՝

տարբեր լեզուներով տպագրվող մենագրություններում պետության ծագումը Հայկական լեռնաշխարհում տեղադրելով Ք. ա. III հազարամյակի սկզբին:

Ա. Մովսիսյանի հետազոտությունների առանցքում, ընդհանուր առմամբ, Հայկական լեռնաշխարհի հնագույն պետություններն էին և նրանց պատմության, պատմական աշխարհագրության, մշակույթի, գրի ու գրչության հարցերը: Մասնավորապես նշելի են տարբեր լեզուներով հրատարակված «Հայաստանը Քրիստոսից առաջ երրորդ հազարամյակում (ըստ գրավոր աղբյուրների)» (2005), «Սրբազան լեռնաշխարհը. Հայաստանը Առաջավոր Ասիայի հնագույն հոգևոր ընկալումներում» (երրորդ, լրացված հրատ., 2006), «Հայկական մեհենագրությունը» (2003), «Վանի թագավորության (Բիսյնիի, Ուրարտու, Արարատ) մեհենագրությունը» (1998), «Նախամաշտոցյան Հայաստանի գրային համակարգերը» (2003) և հայագիտական այլ հարցերին նվիրված հետազոտություններ:

Ա. Մովսիսյանը մեկ այլ վաստակաշատ հայագետի՝ Պ. Հովհաննիսյանի հետ իրականացրել է «Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիայի» առաջին (2007) և երկրորդ (2011) հատորների հրատարակությունները՝ դրանով իսկ մեծ ներդրում ունենալով հայոց հնագույն ու հին շրջանի պատմության սկզբնաղբյուրների տեղեկությունների հանրահռչակման և քննական բնագրերի հարստացման աշխատանքներում:

Հայագետը նաև իր զգալի նպաստն է բերել «Երևանի պատմության» (2018) նոր հրատարակության ստեղծման աշխատանքներին՝ հեղինակելով «Երևանն ավանդազրույցներում և հնագույն աղբյուրներում. քաղաքանվան մեկնաբանության փորձեր» հույժ արժեքավոր բաժինը:

Խիստ կարևոր ու հետաքրքրական են Ա. Մովսիսյանի՝ Հայաստանի նշանավոր ուխտավայրերին, հայկական աշխարհակալություններին, ականավոր հայ թագավորներին ու թագուհիներին նվիրված մենագրությունները, որոնք հանրությանը պատկերավոր ներկայացնում էին մեր կորուսյալ հայրենիքի նվիրական սրբավայրերը, պատմության տարբեր դարաշրջաններում ապրած և գահակալած հայ թագակիրների կենսագրություններն ու մեծագործությունները:

Ա. Մովսիսյանը հատուկ ուշադրություն է դարձրել հայոց պետականության 5000-ամյա պատմության հիմնահարցերին՝ ձգտելով դրանք հասու դարձնել ընթերցող լայն շրջանակներին: Զբաղվել է հայոց պատմության՝ տարբեր ձևաչափերով հրատարակության աշխատանքներով: Մասնավորաբար, հրատարակել է հայոց պատմության պատկերազարդ համառոտ ձեռնարկներ: Մյուս կողմից նա մասնակցել է ՀՀ բուհերի և դպրոցների համար դասագրքերի ստեղծմանը: Այնուհետև պատմաբանը ձեռք բերած փորձը ներդրել է սփյուռքի դպրոցների համար հայոց պատմության դասագրքերի մշակման գործում:

Ա. Մովսիսյանն իր հոդվածներում անդրադարձել է նաև հայոց պատմության այնպիսի մուգ էջերի լուսաբանմանը, ինչպիսիք են՝ Փոքր Հայքի և Ծովքի թագավորությունների գահացանկերը, Հայաստանի ու հայ ժողովրդի վերաբերյալ հին հեղինակների՝ նախկինում քննության չարժանացած կարևոր տեղեկությունները:

Հետազոտություններին զուգահեռ՝ Ա. Մովսիսյանն իրականացնում էր տարբեր լեզուներով թողարկվող ֆիլմերի միջոցով հայոց պատմության նշանավոր անձանց, վայրերի և իրադարձությունների հանրահռչակման կարևոր գործը: Նրա հեղինակամբ նկարահանվել են Տիգրան Մեծին, Նեմրուժ լեռան սրբավայրին, ժայռապատկերների դարաշրջանից մինչև հայոց այբուբենի ստեղծումը ձգվող պատմական ընթացքին, Երևան քաղաքին, հայոց թագավոր Արտավազդ Բ-ին, Արարատյան թագավորությանն ու հայոց դրամաշրջանառությանը նվիրված գիտահանրամատչելի ֆիլմեր: Դրանց շարքում հատուկ նշելի է հայոց պատմության նենգափոխման դեմ պայքարին միտված «Պատմության կեղծարարները. Աղբրեջան» (2014) բազմալեզու ֆիլմը:

... Եվ հսկայածավալ այս աշխատանքն Ա. Մովսիսյանը կատարել է 50-ամյա տարիքում: Ուստի՝ ցավով մտածում ես, թե որքան աշխատանքներ դեռ կարող էր կատարել ու կկատարեր:

Ա. Մովսիսյանը կիսատ շատ գործեր է թողել: Հրատարակության էր պատրաստում մինչհիշելենիստական Հայաստանի պատմության վերաբերյալ մենագրությունը՝ շուրջ 400 էջ ծավալով: Մասնակցում էր նաև հայ դիվանագիտության պատմության ձեռնարկի ստեղծման աշխատանքներին: Մահվանից առաջ էլ՝ 2020 թ. սեպտեմբերին, ՀՀ ԿԳՄՄԼ գիտության կոմիտեի հայտարարած մրցույթում նրա ներկայացրած՝ «Հայկական լեռնաշխարհը հին արևելքի Ք. ա. III հազարամյակի երկրորդ կեսի և II հազարամյակի առաջին կեսի գրավոր աղբյուրներում» թեման երաշխավորվել էր ֆինանսավորման: Մեծ ոգևորությամբ նախապատրաստվում էր թեմայի իրականացման աշխատանքներին...

Ցավոք, անժամանակ մահը նրան հնարավորություն չտվեց շարունակելու արգասաբեր գործունեությունը հայագիտության խոպան տարածքում, իսկ մեր հանրությունը զրկվեց նրա նորանոր ուսումնասիրություններով գիտելիքները զարգացնելու հնարավորությունից:

Արտակ Մովսիսյանի՝ ազգային դիմագծով գիտնականի, սրտամոտ ընկերոջ, արժանապատիվ ու պայքարող քաղաքացու և, պարզապես, լավ ու բարի մարդու հիշատակը վառ կմնա գործընկերների, ուսանողների և նրան ճանաչողների սրտերում:

ԱՐՄԱՆ ԵՂԻԱՋԱՐՅԱՆ,
ԷԴԻԿ ՄԻՆԱՍՅԱՆ